

СТАНА РИСТИЋ

(Београд)

ПРИЛОГ *ПОСТЕПЕНО* КАО ЛЕКСИЧКИ КВАНТИФИКАТОР

У раду су представљене граматичке, семантичке и функционалне карактеристике прилога *постепено*, као ненумеричког партитивно-дистрибутивног квантификатора прагматичког типа.

Кључне речи: прилог *постепено*, партитивно-дистрибутивни квантификатор, прагматичка квантификација, српски језик.

1.0. У раду су на примеру лексичко-граматичких карактеристика квантификативног прилога *постепено* показане још неке особине прагматичке квантификације, којом смо се бавили у више радова (Ристић 1999: 53–63; 2000: 223–233; 2005: 199–210; 2006: 173–186).

1.1. У досадашњем проучавању прилога и квантификатора, овај прилог је остајао ван интересовања, и то како у граматичким, тако и у лексичким истраживањима, што је био повод да се узме као предмет истраживања. Речнички корпус овог прилога, па и самог његовог творбеног гнезда, јако је скроман у свим нашим значајнијим речницима, тако да је у овом истраживању могао послужити само као контролни.¹ Главни корпус узет је из Електронског корпуса савременог српског језика Ђ. Оташевића.² У нашим граматикама са-

---

¹ Тако су у Рјечнику ЈАЗУ као одреднице наведени само придев *постепени* и именица *постепености*, за које је констатовано руско порекло: *постепенный* и *постепеность*, и то са квалификатором „књишка реч“. Осим једне речничке потврде (из речника Ђ. Поповића) наведени су редакторски примери: Види се *постепени* напредак наше индустрије; Добра је ствар у сваком напредовању *постепености*. Међутим, у примеру, датом уз придев: До овога се дошло *постепено* (Павлиновић рад. 30, из 1871), реализован је прилог *постепено*.

² Велику захвалност упућујем колеги др Ђорђу Оташевићу за уступљени део корпуса. Уз примере из Електронског корпуса наведени су извори у пуном називу, док ће уз примере из Речника МС (који ће уз ове бити анализирани), поред извора бити наведена и скраћеница РМС за овај речник.

временог језика прилог *ѵосѵейено* није наведен ни у једној групи прилога³.

1.2. У монографији о начинским прилозима (Ристић 1990) прилог *ѵосѵейено* груписан је у начинске прилоге са значењем инхерентног својства појава које се одређују, и то у подгрупу са интегралном семом темпа чије јединице одређују чулна, физичка својства (темпо, јачину, брзину) (нав. дело: 56–58).

Прилози ове подгрупе разврстани су у две различите парадигме: прилози којима се исказује начин вршења радње (*брзо, ѵолако, сѵоро, леѵимице, журно, вредно, лењо, ѵохлејно, грамзиво* и др.) и прилози који означавају начин појављивања радње, стања, процеса. Прилог *ѵосѵейено* и његов синоним *ѵосѵујно* спадају у ову парадигму, у коју су сврстани још и прилози *одједном, одједанѵуј, најједном, нагло, одмах, најречац, изненада, неочекивано* и др. У обе парадигме прилога темпа односи међу јединицама регулисани су семама убрзаног и успореног темпа. Централна лексема прилога убрзаног темпа је прилог *брзо*, чије се друге јединице у реду диференцирају и групишу у мање парадигме или на основу творбене или на основу стилске модификације значења (*леѵимице, журно, вредно, ѵохлејно, грамзиво, одједном, одједанѵуј, најједном, нагло, одмах, најречац, изненада, неочекивано*). Централна лексема успореног темпа је прилог *сѵоро*, чију су синоними: *ѵолако, ѵолагано, најшенане, ѵосѵейено, ѵосѵујно; лењо* и *ѵромо*. Прилози и једне и друге парадигме реализују и додатне семе: степена, интензитета, затим семе 'пажљиво' / 'непажљиво' и др.

Прилози са значењем убрзаног темпа који означавају начин појављивања радње, стања, процеса (*одједном, одједанѵуј, најједном, нагло, одмах, најречац, изненада, неочекивано*) имају обележје симултаности и кумулативности, јер своје значење заснивају на смислу / компоненти 'појављивање у исти мах, у исто време', из које се развија и значење неочекиваности, изненађења. Прилози успореног темпа из ове значењске групе прилога *ѵосѵейено* (*ѵосѵейенице*) и *ѵосѵујно* немају обележје симултаности, него обележје континуираности са додатним компонентама партитивности, дистрибутивности и сукцесивности у појављивању радње, стања, процеса, и то без других значењских нијанси. Са прилозима убрзаног темпа *одједном, одједанѵуј* и *нагло* јављају се у односу нестепеноване антонимије, што се ви-

³ Од прегледаних граматика савременог српског језика (Стевановић 1975: 377–397 и Станојчић–Поповић 2004: 125–126) само је у граматичи Мразовић–Вукадиновић (1990), издвојена група ситуативно-темпоралних прилога, у коју би се могао сврстати и прилог *ѵосѵейено* (нав. дело: 397–398).

ди и из пр. Речника САНУ: Човек се не одаје страстима *наједанѿуѿи* него *йосѿуѿино*, преузетог из наведене монографије (нав. дело: 63–65).

1.3. У поглављу о начинским прилозима (Пипер 2005) истиче се да у одређену категорију начинских прилога спадају и прилози који не квалификују саму радњу него нешто у њеном остваривању, нпр., учесталост, *редовно*, првину или поновљеност у њеном остваривању, *оѿейѿи*, и др., па су издвојени и прилози који квалификују брзину њеног остваривања, *нагло*, прилози у чију групу се може сврстати и прилог *йосѿейено*. То су, по П. Пиперу, прилози који уз квалификацију реализују и нека друга значења, а најчешће значење количине и интензитета (нав. дело: 840–842).

1.4. На основу прегледа досадашњег истраживања подгрупе прилога којима припада прилог *йосѿейено* и његови синоними, за разматрање у овом раду битно је одређење дато у граматички Мразовић–Вукадиновић да ови прилози спадају у ситуативно-темпоралне прилоге који ситуирају глаголску радњу по времену (1990: 397–398).

1.5. За ситуативно одређивање категорије количине и код прилога *йосѿейено* могу се издвојити обавезни елементи ситуације: објекат квантификације, кога чини предикат и / или његови основни аргументи, средство за исказивање квантификације, а то је ненумерички квантификатор *йосѿейено*, и конкретан количински однос, то је неодређена, узелна количина партитивно-дистрибутивног типа (исп. Пипер 2005: 873).

2.1. Са становишта семантичке валентности прилог *йосѿейено*, као и други прилози ове подгрупе, одређује се као једномесни предикат, чију семантичку валентност попуњава сложена ситуација. По Апресјану (2006), сложена ситуација се схвата по томе што у њој суделује више од једног (множина) учесника (делова) или по томе што се описани догађај не дешава истовремено него рашчлањено на низ фаза. У оба случаја прилогом типа *йосѿейено* сложена ситуација се рашчлањује на више простих ситуација, при чему се реализују две могућности: 1) рашчлањивање на равномерне или неједнаке одреске времена одвијања процеса, збивања, радње у смислу сукцесивног поретка⁴ и 2) дистрибутивно рашчлањавање множине на поједине учеснике ситуације или целине на поједине делове обухваћене ситуацијом. Уколико сложена ситуацију није могуће рашчланити на више простих у било ком наведеном смислу, употреба прилога *йосѿейено*

⁴ Утврђено је да говорник оцењује те одреске као мање или више значајне за реализацију ситуације (Апресјан 2006: 120).

је неправилна: *Марко је *йосѿейено* дошао, *Дете је постепено *йорасло* (исп. нав. дело: 120–121).

2.2. По семантичкој валентности и смисловима у реализацији значења прилог *йосѿейено*, као што се из претходног излагања види, спада у квантификаторе, а по семантичкој спојивости и контекстуалној условљености значења може се сврстати у квантификаторе прагматичког типа.

Квантификатори овог типа своје значење заснивају на категоријалном смислу квалитета и количине који, према Н. Шведовој (1998), представљају полазне, изворне смислове („исходные смыслы“), реализоване само у заменичком систему заменицама *како*, *колико*. Квантитативни начински прилог *йосѿейено* реализује своје значење у оба смисаона поља, што га приближава језичкој смисаоној категорији градуелности.⁵ У квантификовању овим прилогом, као и код градуелних речи, смисао количине реализује се у виду четири категорије: 1) количине *кога*; 2) количине *чега* (предмета, ствари); 3) количине *чега* (радње, стања, ситуације) и 4) количине *чега* (акта процеса који протичу у времену) (исп. Шведова 1998: 7–36 и Кречмер 2002: 29–39).⁶ Прилог *йосѿейено* испољава сличности са градуелним квантификаторима само на нивоу категоријалног значења, али по својим семантичко-прагматичким и функционалним карактеристикама спада у лексичке квантификаторе посебног типа са веома ограниченим бројем јединица у парадигми. Међутим, за разлику од градуелности која настаје у резултату мере, испоређивања по својству квалитета, квантитативно-квалитативни смисао прилога *йосѿейено* настаје у резултату рашчлањивања сложене ситуације на елементе и њиховог сукцесивног распоређивања у различите моменте континуираног тока времена у одвијању те ситуације. Са аспекта теорије семантичких локализација могу се истаћи још неке карактеристике по којима се квантификација прилога *йосѿейено* разликује од квантификације градуелности.

⁵ Појам градуелности овде се узима у ужем смислу, као апстрактна језичка смисаона категорија. Преглед градуелности у ширем општелингвистичком одређењу под различитим појмовима (скаларности, дискретности, континуалности, постепености, степеновања) и у испољавању и у тумачењу језичких феномена у лингвистици дао је М. Радовановић у раду (2006: 747–757). О језичком степеновању у светлу теорије семантичких локализација у граматици и у речнику, и о ситуативном оквиру семантике степеновања в. Пипер 2002а: 59–78, а о принципу градуелности у лексикографском опису, заснованом на Апресјановом принципу пропорционалног фокусирања у речнику, в. Пипер 2002: 133–139.

⁶ О повезаности категорије квалитације и квантификације на различите начине, а највише преко категорије градуелности, в. Пипер 2005: 830.

Тако би се могло рећи да је за прилог *йосѿейено* карактеристична локализација по хоризонтали, „испред“, „иза“, „од“, „до“ као код категорија темпоралности и аспектуалности, а не локализација по апстрактној вертикали изражености особине („изнад“, „испод“) као код категорије градуелности⁷.

2.3. По могућности сфере деловања и на предикатове аргументе, прилог *йосѿейено* могао би се сврстати и у начинске прилоге посредне квалификације. Значи да област (сфера) деловања⁸ прилога *йосѿейено*, и поред његове синтаксичке зависности од предиката, на семантичком плану захвата и предикат и / или његове аргументе који се реализују у позицији субјекта или објекта. У првом случају, при анализи примера имаће се у виду тривијална сфера деловања (в. нап. 8), а у другом нетривијална сфера деловања⁹ овог прилога, и то у виду померене области деловања (в. нап. 9).

3.0. Синтаксичко-семантички услови у којима се реализује значење и функција прилога *йосѿейено* представљени су у табели на крају рада.

3.1. У прегледу корпуса као битни параметри за употребу прилога *йосѿейено* показују се следеће именске и глаголске граматичке категорије: једнина, множина и свршеност, несвршеност. У оквиру ових основних категорија у табели су представљени различити типови исказа као варијанте семантичке и граматичке спојивости прилога *йосѿейено*.

3.2. Показало се да бројчано преовлађују типови исказа у категорији множине и у категорији несвршености, што је и очекивано на основу представљених општих граматичко-семантичких карактеристика овог прилога. Тако је у категорији множине укупан број типова 20 и

⁷ Истакнуте карактеристике наведених категорија дао је П. Пипер (2005: 848).

⁸ Облашћу деловања лексеме А назива се она лексема В датог исказа, с којом је А непосредно повезана и синтаксички и семантички, што се одређује као тривијална област (сфера) деловања (Апресјан 2006: 140); нпр., област (сфера) деловања прилога *брзо* у исказу: Иван је *брзо* ишао.

⁹ Нетривијална област деловања неке лексеме реализује се у оним случајевима када је њен уобичајени синтаксички и семантички однос у споју са другом лексемом нарушен, при чему се јављају два случаја: а) лексема А је синтаксички везана с лексемом В, а семантички са неком другом лексемом исказа, што се у руској лингвистици означава појмом „смещение“; б) лексема А синтаксички је везана с лексемом В, а семантички с неком смисаоном компонентом из њеног значења, која се не реализује у површинској структури исказа, што се по И. М. Богуславском означава појмом „унутрашња сфера деловања“ („внутренняя сфера действия“) (Апресјан 2006: 140–141).

то у односу 14 : 6 у корист несвршености. У категорији једнине укупан број типова исказа је 15 и то у односу 11 : 4 у корист несвршености.

3.3. У комбинацији граматичких категорија множина + несвршеност јавља се и употреба прилога *йосџейено* уз глаголске именице у функцији субјекатске и објекатске синтагме, док се у комбинацији граматичких категорија једнина + несвршеност јављају и типови са фазним и итеративним глаголима.

3.4. У целокупном корпусу у свим типовима исказа са прилогом *йосџейено* бројчано преовлађују типови са предикатима у личном глаголском облику и активу, док се у малом броју јављају типови са предикатима у безличном облику и пасиву.

3.5. Од семантичких услова за предикате, у категорији множине бројчано преовлађују типови уједначене употребе глагола радње и процеса, а у малом броју се јављају и типови са глаголима збивања и стања. У комбинацији категорија једнина + несвршеност бројчано преовлађују типови са глаголима процеса, у мањем броју јављају се и типови са глаголима радње, а само један тип са глаголима збивања, док су у комбинацији једнина + свршеност подједнако заступљени типови са глаголима радње, процеса и збивања.

3.6. Од семантичких услова за предикатов аргумент у позицији субјекта, у комбинацији категорија множина + несвршеност бројчано преовлађују субјекти са обележјем + хумано, а јавља се по један тип субјеката са обележјем + неживо и + апстрактно, док се у комбинацији категорија множина + свршеност јавља уједначен број типова са субјектима различитих обележја: + хумано, + живо, + неживо и + апстрактно. У категорији једнине уједначено се јављају типови субјеката са обележјима + неживо и + апстрактно, док се субјекат са обележјем + хумано јавља у мањем броју типова.

3.7. Употреба других квантификатора у исказима са прилогом *йосџейено* јавља се у 8 синтаксичко-семантичких типова исказа. У категорији множине јавља се нумерички заменички квантификатор *сав* (*све, сви*) у позицији субјекта у 3 типа и у позицији објекта 1 тип; затим у позицији субјекта јавља се један тип са нумеричким квантификатором (*два дела*), док се у саставу субјекатске синтагме јавља и нумерички квантификатор *чиџав* (*чиџав аудиџоријум*). Квантификатор *сав* јавља се у 2 типа исказа и у комбинацији категорија једнина + несвршеност, и то квантификатор *све* уз прилог *йосџейено* у функцији партикуле за истицање и квантификатор *сав* уз субјекат.

3.8. Занимљиво је, да се у корпусу нашао само један пример употребе збирне именице у позицији субјекта, и то у комбинацији категорија + несвршеност + процес, иако збирност у оваквим условима може да конкурише множини.

Пример:

(1) Devoјčica je tada u trotoaru zamišljala travu koja cveta onako *postepeno*, kao u kasno proleće (Marina Zlatković, Sećanja jedne lutke, Alma, Beograd, 2008).

4.0. Имајући у виду граматичко-семантичке услове реализације значења и функција прилога *йосѿейено*, представљене у табели, осврнућемо се на још неке случајеве, да би се показала реализација његових тривијалних и нетривијалних значења и функција.

4.1. Прилог *йосѿейено* реализује тривијално значење и функцију у позицији адвербијалне одредбе, и то у комбинацији категорија множина + несвршеност + радња, као у примеру типа:

(2) Националисти *йосѿейено* преузимају власт;

и у комбинацији једнина + несвршеност + процес, као у примерима типа:

(3) Сало са руку се *йосѿейено* топило;

(4) Фидел Кастро се *йосѿейено* опоравља.

4.2. Међутим, у комбинацији множина / збирност + несвршеност + процес, као у примерима типа:

(5) Листови папира су се *йосѿейено* смањивали;

(6) Трава цвета *йосѿейено*,

иако је прилог *йосѿейено* синтаксички зависан од глагола са значењем процеса, чији се први актант у позицији субјекта исказује именицом у облику множине или збирности (*листови љаира, љрава*), он реализује нетривијално значење јер може попуњавати валентности предиката помоћу два типа правила, заснована на двојакој могућности рашчлањивања сложене ситуације на више простијих ситуација: 1) рашчлањивање процеса на сукцесивне одреске времена или 2) рашчлањивање множине учесника на јединке или целине на делове.

Тако, у примеру 5, у првом случају, предикатом просте ситуације јавља се израз 'постати / постајати мањи по броју / трошити се', а његов актант је *сви листови љаира*: 'сви листови папира су кроз равномерне одреске времена постајали мањи / трошили су се док нису нестали, док се нису потрошили'. У другом случају предикат простије ситуације је глагол *несѿаѿи, љоѿрошиѿи се*, а његовим актантама

јављају се јединке / делови укупне произвољне множине (’листова папира’): ’у почетку је нестао, потрошио се неки број листова папира, затим други број и тако редом’ (исп. Апресјан 2006: 120–121). У првом случају у сфери деловања прилога *йосџейено* је предикат са којим је везан и зависним синтаксичким односом прилошке одредбе темпа, док у другом случају његова семантичка сфера деловања се са предиката помера на први актант у позицији субјекта са којим реализује семантичку везу партитивно-дистрибутивног типа, задржавајући и даље своју синтаксичку зависност од предиката.

4.3. Нетривијално значење прилога *йосџейено* реализује се и у комбинацији категорија множина / збирност + свршеност + процес, када се сложена ситуација може рашчланити, такође, на два начина, а прилог *йосџейено* може попунити валентности предиката и / или субјекта на основу два типа семантичких правила: семантичким и синтаксичким слагањем са предикатом или семантичким слагањем са његовим аргументом у позицији субјекта, што се може показати на примеру типа:

(7а) Младе ларве се [све] *йосџейено* преобразе у младунце сличне родитељу — први случај: ’свака ларва се у континуираним одсечцима времена мења добијајући сличност са родитељима’;

(7б) Младе ларве [(све) једна по једна] се *йосџейено* преобразе у младунце сличне родитељу — други случај: ’преобрази се по једна / једна по једна ларва или прво се преобрази неки број ларви, затим још неки, и још неки, и тако редом’.

Иако се прилог у синтаксичкој структури јавља као зависни члан предикатске синтагме, његова сфера деловања је у првом случају усмерена на предикат, док је у другом случају померена на предикатов аргумент у позицији субјекта. У оваквим случајевима двосмисленост се може разрешити употребом других квантификатора (они су у примерима наведени у угластим заградама), којим се указује на сферу деловања прилога *йосџейено*. Употребом партикуле *све* у првом случају указује се да прилог *йосџейено* попуњава валентност предиката, док се употребом конструкције са поновљеним бројем указује да овај прилог попуњава семантичку валентност субјекта. У случају напоредне употребе партикуле *све* и конструкције са поновљеним бројем, партикулом се истиче значење кумулативности.

Међутим, у примерима из корпуса, како показује табела, јавља се само употреба нунумеричких квантификатора *све*, *сав* и *чиџав*, а не и конструкције са поновљеним бројем. Њихова улога у одређивању сфере деловања и регулисању правила попуњавања валентности при-

лога *йосѣйено*, као и улога безличних и пасивних конструкција, захтева посебно истраживање.

5. На основу свега изложеног, могу се сумирати најрелевантније карактеристике прилога *йосѣйено*, на основу којих се може сврстати у прагматичке квантификаторе партитивно-дистрибутивног типа. Овај квантификатор спада у апсолутне квантификаторе који се односе на количину објекта узетог самог по себи, типа општег квантификатора *сав*. Разликује се од релативних квантификатора који исказују количину једног објекта у односу на количину другог објекта, или у односу на појам количине која се сматра уобичајеном, нормалном, типа *много*, *мало*, *често*, *рејко* и који се употребљавају и за квантификацију нерашчлањивих објеката. Прилог *йосѣйено* употребљава се само уз квантитативно рашчлањиве објекте било да су исказани предикатом било да су исказани предикатовим аргументима у позицији субјекта или објекта. Њиме се указује на рашчлањивост укупног и неодређеног објекта квантификације, замишљеног у деловима који га чине, а не у целини. Партитивно значење код прилога *йосѣйено* организовано је према критеријуму временске линеарности, којим се уређују скупови по растућим својствима, слично као код редних бројева и прилога (типа: *йеѣи*, *йеѣоро*), али за разлику од њих, прилогом *йосѣйено* се не издваја ниједан, па ни последњи члан скупа (*йеѣи* — последњи у низу од пет), нити се одређује сам скуп као уређени низ (*йеѣоро*) (исп. Пипер 2005: 874–877). Својство рашчлањивости, дистрибутивности и сукцесивности, које исказује прилог *йосѣйено*, представља инхерентно својство сложене ситуације, која се зависно од комуникативног циља, може реализовати у виду предикатског садржаја и / или у виду садржаја предикативних аргумената. Ова могућност попуњавања семантичке и синтаксичке валентности предиката и / или семантичке валентности његових аргумената остварује се на основу два типа семантичких правила којима се регулише сфера деловања нетривијалних значења прилога *йосѣйено* и његова граматичко-семантичка спојивост, што показују бројне варијанте контекстуалне условљености реализације значења и функције представљене у приложеној табели.

Литература и извори

- Апресјан 2006: Апресян, Ю. Д., *Правила взаимодействия значений. Языковая картина мира и системная лексикография*, Языки славянских культур, Москва, 110–143.
- Електронски корпус Ђ. Оташевића 2008.

- Кречмер 2002: Кречмер, А., О категориалном статусе градуалности, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 45/1–2, Нови Сад, 29–39.
- Мразовић–Вукадиновић 1990: Mrazović, P. i Vukadinović, Z., *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića — Dobra vest, Sremski Karlovci — Novi Sad.
- Пипер 2002: Пипер, П., О принципу градуалности у лексикографском опису, *Дескриптивна лексикографија стандардног српског језика и њене теоријске основе (Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији)*, САНУ — Матица Српска — Институт за српски језик САНУ, Нови Сад — Београд, 133–139.
- Пипер 2002а: Пипер, П., Степеновање у граматичи и речнику, *Зборник Мајице српске за славистику* 61, Нови Сад, 59–78.
- Пипер 2003: Пипер, П., О ексцесивности у словенским језицима, *Зборник Мајице српске за славистику* 63, Нови Сад, 159–176.
- Пипер 2005: Пипер, П. и др., *Синтакса савременог српског језика. Простра реченица*, у редакцији академика Милке Ивић, Институт за српски језик САНУ — Београдска књига — Матица српска, Београд, 830–914.
- Радовановић 2007: Радовановић, М., Преглед основних питања везаних за појам градуалности у лингвистици, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* L, Нови Сад, 747–757.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Институт за српски језик САНУ — САНУ, Београд, 1959–.
- Ристић 1990: Ристић, С., *Начински ѝрилози у савременом српскохрватском књижевном језику (лексичко-граматички ѝристички)*, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 9, Институт за српски језик, Београд.
- Ристић 1999: Ристић, С., Неке карактеристике придева с префиксима *о-* и *йо-* у савременом српском језику, *Наш језик* XXXIII/1–2, Београд, 53–63.
- Ристић 2000: Ристић, С., Конкурентност неких лексичких и граматичких средстава у градирању прагматичке квантификације, *Научни састај слависта у Вукове дане* 29/1, Београд, 223–233.
- Ристић 2005: Ристић, С., Партикула *све* у српском језику (опште карактеристике и функција интензификације), *Српски језик* X/1–2, Београд, 199–210.
- Ристић 2006: Ристић, С., Граматичке карактеристике партикуле *све* са значењем очекиваности, *Српски језик* XI/1–2, Београд, 173–186.
- Рјечник ЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* XI, ЈАЗУ, Zagreb, 1935.
- Станојчић–Поповић 2004: Станојчић, Ж. и Поповић, Љ., *Граматица српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Стевановић 1975: Стевановић М., *Савремени српскохрватски језик* I, Научна књига, Београд.
- Шведова 1998: Шведова, Н. Ю., *Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства*, Москва.

Резюме

Стана Ристич

НАРЕЧИЕ *ПОСТЕПЕНО* КАК ЛЕКСИЧЕСКИЙ КВАНТИФИКАТОР

В работе на основе анализа примеров употребления наречия *постепенено* выявляются его общие характеристики и определяются грамматическо-семантические условия реализации его значения и функции. Наречие *постепенено* отнесено к полностью прагматическим квантификаторам партитивно-дистрибутивного типа, при этом его партитивность организована в соответствии с критерием временной линейности. Свойства партитивности, дистрибутивности и сукцессивности, выраженные у наречия *постепенено*, представляют собой ингерентную характеристику сложной ситуации, которая заполняет семантическую валентность данного одноместного предиката. Расчлененность сложной ситуации, как необходимое условие употребления данного наречия, может быть реализована в виде предикативного содержания и / или в виде содержания аргументов предиката.

Возможность заполнения семантической и синтаксической валентности предиката и / или семантической валентности его аргументов осуществляется на основе семантических правил двух типов, которыми определяется сфера действия нетривиальных значений наречия *постепенено* и его грамматическо-семантическая сочетаемость. Различные грамматическо-семантические условия реализации его значения и функции, выявленные в работе, представлены в прилагаемой таблице как варианты основных типов, обусловленных общими грамматическими именными и глагольными категориями, такими, как множественность / собирательность, единственное число и несовершенный вид, совершенный вид.

ПРИЛОГ ПОСТЕЛЕНО — ГРАМАТИЧКО-СЕМАНТИЧКИ УСЛОВИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ЗНАЧЕЊА
И ФУНКЦИЈЕ

МНОЖИНА		ЈЕДНИНА	
НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ	НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ
<p>+ радња / процес + хумано Националисти <i>постепено</i> пре- узимају власт (Афоризми и афористичари 3, Алма, Бео- град, 2005); У Европу /ми/ улазимо <i>посте- пено</i>. Интелектуалци и крими- налци већ су се аклиматизова- ли (Афоризми и афористичари 9, Алма, Београд, 2007); Ikođinović је све дуђе будан, а lekarі ми <i>постепено</i> смањују dozu sedativa (Влиц); Ми смо тренутно у повољнијем положају и то радимо <i>постепено</i> (Влиц); Na poslu ćete /vi/ имати много problema, ali ćete ih rešavati <i>po- stepeno</i> (Влиц);</p>	<p>+ радња / процес + хумано Izraelски premijer Arijel Šaron danas је naredio izraelskoј voj- sci да <i>постепено</i> повуче своје snage iz grada Ramale (Dnev- nik);</p>	<p>+ процес + апстрактни појам Нашавши се у новом окружењу, тј. контексту, термин <i>постепе- но</i> губи своју синтагматску не- зависност (Ђорђе Оташевић, Нове речи и значења у савреме- ном стандардном српском јези- ку, Алма, Београд, 2008); Процес образовања феминати- ва текао је <i>постепено</i> па се још и данас среће више начина на који се ови појмови именују (Ђорђе Оташевић, Нове речи и значења у савременом стан- дардном српском језику, Алма, Београд, 2008); Тај круг се брзо ширио и <i>по- степено</i> прерастао у читав књижевни покрет, спонтано назван Афористички покрет Србије (Афоризми и афористи- чари 9, Алма, Београд, 2007); Хаос у њему се <i>постепено</i> сти- шао. <i>Мил. В. РМС 6;</i></p>	<p>+ збивање + фазни гл. + гл. именица у позицији субјекта <i>Постепено</i> ми је чекање по- стало права забава — разбра- јам кола по маркама, по боја- ма, по ознакама градова (Му- шке приче, Алма, Београд, 2007);</p>

МНОЖИНА		ЈЕДНИНА	
НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ	НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ
<p>+ радња / процес + хумано / апстрактни појам + фазни гл. <i>йочейи</i></p> <p>Odmah je uvidela da odlasci kod njega nisu svakiđasniji, роео је <i>posterelo</i> да јој открива <i>živote slikara</i> на најнеобичнији наћин (Marina Zlatković, Sećanja jedne lutke, Alma, Beograd, 2008); Онда су се они почели <i>йосшйено</i> и насељавати на Балканском Полуострву, истребљујући или потискујући пред собом романске староседеоце (Станоје Станојевић, Историја Босне и Херцеговине, Алма, 2008, репринт издања из 1909); Услед тога, што су се код имућнијег муслиманског елемента стале развијати потребе и што је <i>йосшйено</i> почео продирати модеран луксуз, били су бегови приморани да се задужују (Станоје Станојевић, Историја Босне и Херцеговине, Алма, 2008, репринт издања из 1909);</p>	<p>+ радња / процес + живо</p> <p>Младе ларве . . . се <i>йосшйено</i> преобразе у младунце сличне родитељу. <i>Сћанк. С. РМС 4;</i></p>	<p>+ процес + апстрактни појам + квантификатор</p> <p>Напошље га и глас изневјери. Из високоганкога пређе у сунови, некако дивљу и све <i>йосшйено</i> опадаше, док се не промијени у промукли, шиптави и најпошље тихи, шапатљиви (Светозар Ђоровић, Приповетке, Алма, Београд, 2008);</p>	<p>+ процес + хумано у позицији субјекта</p> <p>Из почетка је викао, љутио се, претио, али се <i>йосшйено</i> свикне и мирно преда судбини. <i>Дом. РМС 4;</i> Ожанка је, онако нежна, <i>йосшйено</i> увела као цвет (Мушке приче, Алма, Београд, 2007); [Рука] се <i>йосшйено</i> оспособила да ради и замршеније полове. <i>Пов. I. РМС 4;</i></p>

МНОЖИНА		ЈЕДНИНА	
НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ	НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ
<p>+ радња / процес + хумано + квантификатор у позицији објекта</p> <p>Они све раде тихо и темелно, <i>постепено</i>, по етапама, без журбе (Мушке приче, Алма, Београд, 2007) — попуњавање предикатове валентности прилогом <i>постепено</i> истакнуто је предлошко-падежном синтагмом <i>по етапама</i>;</p>	<p>+ процес + фазни гл. + хумано + квантификатор у позицији субјекта</p> <p><i>Postepeno</i> su svi prestali da se druže sa Borisom osim jednog, nešto mlađeg dečaka (Suzana Dojčinović, Dušana povežani, Alma, Beograd, 2008);</p>	<p>+ процес + неживо</p> <p>Дим ... загуши сва чула и одумицало се способност реаговања — <i>постепено</i> претварајући стан у један велики огањ? (Весна Денчић, ИНВЕРЗИЈЕ, Алма, Београд, 2005); — временска сукцесивност и дистрибутивност објекта; Сало са руку, стомака и бутина <i>постепено</i> се топило, тако да је већ могла да уђе у гардеробу два броја мању (Весна Денчић, ИНВЕРЗИЈЕ, Алма, Београд, 2005);</p>	<p>+ радња + апстрактни појам</p> <p>Смрт је ушла. Сада врата зачупавам да ми време <i>постепено</i> не украде и успомене (Најкраће приче 2003, Алма, Београд, 2004);</p>
<p>+ радња / процес + хумано + квантификатор у функцији интензиватора</p> <p>Сасвим полако, <i>постепено</i>, јели смо лажну чоколаду, служили лажне вести (Најкраће приче 2003, Алма, Београд, 2004) — <i>полако</i> и <i>постепено</i> контактни синоними;</p>	<p>+ процес + неживо + квантификатор у позицији субјекта</p> <p>Приликом једног катаклизма континент на коме је било то језеро распао се на два дела који су се раставили <i>постепено</i>. <i>Петр. М. РМС 2</i>;</p>	<p>+ процес + гл. им. у позицији субјекта</p> <p>Људе <i>постепено</i> осваја уверење да се у комуни поистовећују лични и заједнички интереси свих. <i>Пол. 1958. РМС 4</i>; Неће све јединице ... odmah dobiti nove automatske puške, već ... će преоружаванје иći <i>postepeno</i> (Danas);</p>	

МНОЖИНА		ЈЕДНИНА	
НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ	НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ
+ радња / процес + модални гл. + бел. конструкција Вежбе нишањења треба вршити с почетницима <i>иосијено</i> . <i>Сцрељ</i> . РМС 4;	+ процес + апстрактни појам + безлична конструкција Francuska je predložila svojim partnerima u Evropskoj uniji da se <i>postepeno</i> ukini sankcije koje ugrožavaju srpski narod (Glas javnosti);	+ процес + безлична конструкција Tako je otklonjena svaka dilema da li će se vanredno stanje ukidati <i>postepeno</i> (Večernje novosti); <i>Postepeno</i> se uređivao i park (Danas);	
+ радња / процес + хумано + пасивна конструкција Прави идеолози и шефови странке <i>иосијено</i> бивају потиснути од вештијих тактичара, од људи веће савитљивости. <i>Јос. Б.</i> РМС 6;	+ радња / процес + апстрактни појам + безлична конструкција + модални гл. Ubedijiva pobeda Grujevskog ... Albancima otvara mogućnosti za podnošenje spiska sa novim zahtevima kojima bi se <i>postepeno</i> moglo stići do potpunog rasturanja države (Večernje novosti); Ocenio je da do pomirenja tih dveju političkih opција mora da dođe, ali <i>postepeno</i> (Večernje novosti); Prema predlogu Komisije, minimalni nivo akcija na cigarette trebalo bi <i>postepeno</i> da se poveća (Večernje novosti);	+ процес + хумано Fidel Castro se <i>postepeno</i> oporavlja (Dnevnik); Чугаљ је ... постепено губио и последње људске обзире. <i>Јој</i> . РМС 4; Тело му се <i>иосијено</i> навикавало на пирању. <i>Вучо</i> . РМС 6; У том мраку седим или стојим на дрвеном сточићу и <i>иосијено</i> се опуштам (www.приче.со.уи, Алма, Београд, 2007); Од додира, уснуло тело <i>иосијено</i> се отварало (Весна Денчић, ИНВЕРЗИЈЕ, Алма, Београд, 2005);	
+ радња / процес + хумано + квантификатор у субјекатској синтагми Читав аудиторјум <i>иосијено</i> се палио и распламсавао. <i>Ћић</i> . РМС 4;		+ радња + хумано Сад је ... пажљиво и <i>иосијено</i> пунио шупљине пред враћима ... стризама папира и крпе. <i>Јал</i> . РМС 6;	

МНОЖИНА		ЈЕДНИНА	
НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ	НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ
+ радња / процес + хумано + део тела Образи му се <i>йосшйейено</i> пале. <i>Јевшй</i> . РМС 4;		+ радња + неживо + квантификатор + пасив Мислио сам о томе како се <i>йосшйейено</i> сва Србија прекрива мрежом партизанских одреда. <i>Чол</i> . РМС 4;	
+ радња / процес + хумано + неживо, предмет Човек који је био упрегнут у десну страну имао је вертикална уста, из њих су вирили листови папира који су се, <i>йосшйейено</i> смањивали (Доња страна приче, Алма, Београд, 2004);		+ збивање + апстрактни појам Бећарац . . . се <i>йосшйейено</i> издвајао . . . из ругалица . . . обогађујућих и осложавајућих теме. <i>Леск</i> . М. РМС 4; У њој [души] <i>йосшйейено</i> [се] ствара мржња према ономе који га је тако окувао, заробио. <i>Ранк</i> . РМС 4; Иза тог тематисања нико не осећа једну лаж која се <i>йосшйейено</i> рађа. <i>КН 1958</i> . РМС 6 — временска сукцес. а у 1. пр. и дистрибутивност субјекта;	
+ радња / процес + апстрактни појам у позицији субјекта По тодењу, <i>dominira</i> стање <i>орште</i> <i>узбуђености</i> из <i>ког</i> <i>postere</i> <i>мо</i> настају одређене емоције (Sveb); Афоризми су полако и <i>йосшйейено</i> освајали и људе и простор (Афоризми и афористичари 10, Алма, Београд, 2008);		+ итеративност + радња + неживо Сунђер напољен пеном <i>йосшйейено</i> је гребуцао остатке са плеха (Најкраће приче 2002, Алма, Београд, 2003);	

МНОЖИНА		ЈЕДНИНА	
НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ	НЕСВРШЕНОСТ	СВРШЕНОСТ
+ збивање + квантификатор у позицији субјекта <i>Sve se nekako desilo postereno, logično. Da je želeo mogao je postupati drugačije, ali nije (Martina Zlatković, Sećanja jedne lutke, Alma, Beograd, 2008);</i>		+ фазни гл. + процес + неживо Нова држава, жељена и кована узвијезде — <i>постійено</i> , поставила је гадан сплет крвга које неко, подмукло и грабежљив, стеже издалека. <i>Лил. РМС 2 — дистрибутивност именског дела предиката;</i>	
+ стање + хумано + квантификатор у позицији субјекта Све ово <i>постійено</i> је досадило Андрејеву (Руски хумор и сатира, Алма, Београд, 2007);			
+ уз гл. им. у функцији субјекатске синтагме <i>Postere</i> no povlačenje SAD-a iz Iraka (Blic); у функцији објекатске синтагме Od dolaska na vlast 2001. godine /on/ zagovara <i>postere</i> no odvajanje Baskije od Španije (Večernje novosti);			